

**Відзив офіційного опонента
на дисертацію ГАПОНЧУКА Віктора Васильовича
«Кримінально-правова протидія публічним закликам до вчинення
злочинних дій», подану на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук за спеціальності 12.00.08 – кримінальне право і
кримінологія; кримінально-виконавче право. – Київ, 2021. – 259 с.**

Актуальність теми, обраної для дисертаційного дослідження.

Важливість і злободенність теми, обраної для дисертаційного дослідження В.В.Гапончуком, визначається рядом факторів. Насамперед тим, що публічні заклики до вчинення кримінальних караних діянь, - далеко не поодинокі явище в повсякденному житті. При цьому небезпека закликів до окремих видів діянь явно підвищується в умовах збройної агресії проти України, пандемії та карантинних обмежень.

У той же час законодавча регламентація відповідальності за публічні заклики, спрямовані на вчинення кримінально-караних діянь, далека від досконалості. Вони передбачені рядом статей Особливої частини чинного КК України, у який використовується неузгоджена термінологія, відсутня системність у визначенні співвідношення публічних закликів та інших діянь, які є ознаками складів злочинів, неузгоджені санкції за відповідні посягання. Законодавець до криміналізації публічних закликів підійшов фрагментарно – встановив кримінальну відповідальність лише щодо окремих видів закликів (закликів до вчинення окремих видів злочинів). Зазвичай в КК України не розділяються в окремі статті, частини статей такі діяння, як власне заклики і виготовлення та розповсюдження матеріалів, які за змістом і призначенням становлять заклики до вчинення злочинів.

Практика також не напрацювала стійких та юридично обґрунтованих позицій щодо застосування відповідних законодавчих положень, що веде до помилок та відсутності єдиних підходів. Зокрема, не вироблено чітких критеріїв розмежування підбурювання до злочинів та публічних закликів до їх вчинення. По різному слідчі, прокурори і судді підходять до кваліфікації успішних публічних закликів, коли внаслідок їх проголошення вчиняються

злочини. Особливо тяжко вирішуються питання щодо оцінки непрямих закликів. Органи досудового слідства щодо цих злочинів (як і багатьох інших) намагаються уникати вирішення гострих питань чи перекласти тягар їх вирішення на інших – без жодних на те підстав призначають експертизи чи залучають спеціалістів для встановлення того, чи становлять ті чи інші висловлювання заклики до вчинення злочинних діянь.

Теорія кримінального права досі не здійснила особливого внеску у вирішення проблеми кримінальної відповідальності за публічні заклики до вчинення злочинних діянь. З одного боку, ніби є багато публікацій і авторів, які приділяли увагу цій проблемі, а з іншого – комплексно вона не досліджувалася. Чи не всі публікації і дисертаційні дослідження стосуються окремих видів злочинів, ознакою складу яких виступають відповідні публічні заклики. При цьому не звертається належна увага на спільні та відмінні риси вказівки в диспозиціях статей КК України на заклики до вчинення тих чи інших злочинів. Як наслідок – відсутні узагальнюючі рекомендації як практиці - щодо застосування положень чинного КК України, так і законодавцю - в частині того, як слід формулювати норми про публічні заклики до вчинення злочинів і при поточному вдосконаленні кримінального закону і в ході його нової кодифікації. Зокрема, Робоча група, яка готує проєкт нового КК України досі не знайшла обґрунтованих пропозицій щодо того, потрібно у новостворюваному кодексі: а) передбачати одну статтю про публічні заклики до вчинення злочинів; б) зберегти існуючий підхід і закріпити відповідальність за публічні заклики в кількох статтях; в) зовсім відмовитися від криміналізації публічних закликів, а обмежитися відповідальністю за співучасть у певних злочинах, можливо, розширивши при цьому поняття співучасті.

Дисертація В.В.Гапончука покликана дати відповіді на поставлені питання (та ще багато інших). Таким чином, обрана тема актуальна, оскільки присвячена соціально значущій проблемі, має заповнити прогалини у

теоретичних дослідженнях, сформулювати пропозиції для правозастосовної практики та для законодавця.

Тому можна лише вітати вибір В.В.Гапончуком (а ще, звісно, його науковим керівником і вченими радами, які цю тему затверджувати та уточнювали) теми цього дослідження. Тема, обрана для кандидатського дослідження, є, водночас, вагомою та масштабною – якою і має бути тема такої дисертації, багатоплановою, насущною. Її вибір базується на цілому ряді директивних вказівок про те, чим має займатися українська кримінально-правова наука. Актуальність теми належно обґрунтована дисертантом у вступній частині самої рецензованої праці та її автореферата. Тема могла б бути предметом і дисертаційного дослідження більш високого рівня – на здобуття наукового ступеня доктора наук

Обрана тема цілком відповідає проблематиці дисертацій зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації В.В.Гапончука «Кримінально-правова протидія публічним закликам до вчинення злочинних дій», визначається тим, що вони підтверджені серйозними науковими доказами, емпіричними фактами і є переконливими.

Насамперед звертає увагу те, що дисертант використовує широку палітру методів наукового дослідження. Тому твердження автора, його аргументація виглядають переконливими.

Має місце використання емпіричних матеріалів, які становлять матеріали вивчених півтора сотень кримінальних справ та відповідні статистичні дані. Відзначаю, що матеріали правозастосовної практики використані широко – судові вирoki викладаються десятки разів, доречно і інформативно підкріплюють чи ілюструють думку та позицію дисертанта. Причому, В.В.Гапончук посилається на матеріали практики як в позитивному

плані, так і обґрунтовано критикує деякі невдалі правозастосовні рішення та пропонує шляхи вирішення відзначених ним труднощів та проблем.

Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують у тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, не розроблені в науці, перспективні для дослідження.

Проведена апробація результатів дисертаційного дослідження як в публікаціях, так і шляхом виступів на наукових зібраннях.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Належна обґрунтованість та достовірність отриманих результатів, висновків і пропозицій забезпечена широкою джерельною базою – у відповідному списку 389 позицій (певна частина з них – це посилання на матеріали кримінальних проваджень), опрацюванням значної кількості емпіричних матеріалів, використанням різноманітних методичних прийомів аналізу поставлених проблем, достатньою апробацією отриманих результатів, а також тим, що до однакових висновків приводить аналіз різних аспектів досліджуваної проблематики.

Характеризуючи використану джерельну базу та методологію проведеного В.В.Гапончуком дослідження, вважаю за потрібне звернути увагу на такі положення. У дисертації враховані досягнення попередніх дослідників проблеми, обраної для дисертаційного дослідження, що, безумовно, правильно і необхідно. При цьому автор характеризує позиції, викладені в літературі, робить це тактовно і виважено, відзначає вдалі рішення своїх попередників, не лише відзначає положення, які вважає неправильними, але й пояснює у чому полягає їх неточність чи неповнота, пропонує шляхи виправлення помічених ним недоліків

Новизна положень, які виносяться на захист. Положення та висновки, заявлені дисертантом як такі, що є новими в теоретичному плані й важливими для юридичної практики, дійсно є такими. Серед окремих наукових ідей, та здобутків які найбільше привернули увагу офіційного

опонента і за розробку яких В.В.Гапончук заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук, звертаю увагу на такі:

- підхід до аналізу публічних закликів як наскрізного кримінально-правового поняття;
- обґрунтування того, що криміналізувати слід публічні заклики до вчинення лише злочинів, а не кримінальних проступків;
- виділення розмежувальних ознак публічних закликів до вчинення злочинних діянь та підбурювання до вчинення злочину, висновок що термін «публічні заклики» недоцільно змінювати на «публічне підбурювання»;
- характеристику ознаки «публічність», виділення у ній об'єктивної та суб'єктивної ознак, аналіз специфіки публічних закликів, які здійснюються з використанням різного роду електронних повідомлень;
- обґрунтування висновку, що публічні заклики відрізняються від розповсюдження матеріалів, що містять такі заклики;
- визначення моменту закінчення злочинів, які полягають: а) у публічних закликах та б) діях з відповідними матеріалами;
- наведення аргументів на підтримку позиції про те, що публічні заклики до вчинення злочину здійснюються з прямим умислом;
- вирішення питання про диференціацію кримінальної відповідальності за публічні заклики до вчинення злочинів;
- оцінка караності відповідних злочинів та пропозиції щодо вдосконалення санкцій за їх вчинення
- ряд пропозицій щодо вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність за публічні заклики до вчинення злочинів. Зокрема, про виключення з диспозицій окремих статей Особливої частини КК вказівки на таке діяння, як «виготовлення і зберігання матеріалів, що містять публічні заклики до вчинення злочинних дій», удосконалення санкцій.

У дисертації В.В.Гапончука також висловлено цілий ряд інших положень, висновків, пропозицій, які є оригінальними, становлять собою

розвиток або вдосконалення ідей, які стосуються відповідальності за публічні заклики до вчинення злочинів.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Матеріали дисертаційного дослідження достатньо викладені в опублікованих працях дисертанта. Кількість публікацій відповідає встановленим параметрам. В публікаціях відображені всі розділи дисертаційного дослідження.

Автореферат дисертації загалом ідентичний за змістом основним положенням самої дисертації.

Важливість одержаних автором дисертації результатів для юридичної науки, правозастосовної та правотворчої практики та рекомендації щодо їхнього використання. Висновки здобувача наукового ступеня щодо значущості його праці для науки і практики видаються правомірними.

Дисертаційне дослідження В.В.Гапончука містить вагомі результати, які в сукупності вирішують важливу наукову проблему, а також забезпечують розв'язання цілого ряду практичних питань. Викладені наукові положення заповнюють ряд прогалін, які існували в теорії кримінального права, є основою для подальших досліджень, вдосконалення практики правозастосування, юридичної освіти. Таким чином, найбільш важливі наукові та практичні результати дисертаційного дослідження В.В.Гапончука «Кримінально-правова протидія публічним закликам до вчинення злочинних дій», мають різнопланове значення для юридичної науки та практики і можуть бути використані:

- у галузі правотворчості при розробці відповідних нормативно-правових актів, зокрема, тих, які передбачають відповідальність за публічні заклики до вчинення злочинів;

- у навчальному процесі – при викладанні курсу кримінального права та ряду спеціальних курсів відповідного спрямування;

- у правозастосуванні. Результати цього дисертаційного дослідження сприятимуть піднесенню рівня роботи працівників правоохоронних органів та судів у сфері правозастосування. Це матиме місце як опосередковано - через зміни в законодавстві, підготовку кадрів із урахуванням відповідних теоретичних положень, так і безпосередньо, шляхом врахування практичними працівниками сформульованих у ході дисертаційного дослідження висновків, пропозицій, рекомендацій;

- в науково-дослідницькій галузі. Проведене В.В.Гапончуком дослідження показує перспективність подальшого вивчення цілого ряду питань, які в тій чи іншій мірі дотичні чи пересікаються з проблемою, яка досліджується в дисертації. Положення, висновки і рекомендації, які отримані в ході дисертаційного дослідження, можуть послужити базою для теоретичного аналізу цілого ряду більш конкретних питань.

Позитивна оцінка рецензованої роботи в цілому та її окремих аспектів не виключає можливості і необхідності висунути ряд міркувань **критичного характеру, зауважень та побажань, поставити запитання, які повинні стати предметом дискусії в ході захисту дисертації.**

Перше із них стосується назви дисертації, у якій йдеться про «заклики до вчинення злочинних дій» [підкреслено мною – В.Н.]. Відомо, що в кримінальному праві термін «дія» позначає активну поведінку, тому що термін «бездіяльність» позначає невчинення дії, а «діяння» - охоплює як дію, так і бездіяльність. До того ж, має місце використання термінів у множині – «заклики», «дії», а не в однині – «заклик», «дія». Тому з обраної назви напрошується висновок, що публічні заклики автор розглядає лише як посягання, яке вчиняється шляхом повторення кількох однорідних актів поведінки та до активної поведінки і до множинності дій. Разом із тим видається, що такі заклики можливі і: а) шляхом вчинення однієї дії (одноактний заклик); б) щодо злочину, який вчинюється шляхом бездіяльності та в) злочину, який виконується одним актом поведінки. Принаймні в тексті дисертації, публікаціях В.В.Гапончука це не

заперечується. Мабуть таки, при формулюванні назви дисертації були допущені неточності.

Наступне зауваження викликали міркування дисертанта, які стосуються криміналізації публічних закликів до терористичної діяльності, до масових заворушень, до агресивної війни та до геноциду в окремих статтях Особливої частини КК України, а не створення загальної норми. В.В.Гапончук аргументує свою позицію, насамперед, необхідністю, зокрема виконання міжнародно-правових зобов'язань України. Дійсно, відповідні міжнародно-правові угоди, ратифіковані Україною, передбачають зобов'язання нашої держави встановити кримінальну відповідальність за публічні заклики до вчинення відповідних злочинів. Але ці угоди аж ніяк не передбачають зобов'язання встановити таку відповідальність у окремих статтях Особливої частини КК України. Саме ж виконання міжнародно-правових зобов'язань можливе у різних формах. Насамперед, шляхом текстуального відтворення положень міжнародно-правових актів у окремих статтях КК. Але міжнародно-правові зобов'язання будуть виконані і тоді, коли відповідні діяння охоплюватимуться загальними (вже існуючими чи введеними заново) положеннями КК України. Який спосіб імплементації міжнародно-правових зобов'язань обрати – прерогатива українського законодавця. Є багато аргументів на користь саме другого шляху (тобто, формулювання однієї загальної норми). Вони полягають, зокрема, у можливості уникнути нетипових для українського права законодавчих конструкцій та термінології, забезпеченні системності законодавчих рішень, уникненні прогалин при запровадженні загальних (а не спеціальних) норм тощо. Дисертант же, як відзначено вище, пропонує обрати інший шлях реалізації міжнародно-правових зобов'язань та виділяти спеціальні норми про відповідальність за публічні заклики до вчинення окремих злочинів. Тому аргумент, який полягає у згадці про необхідність виконання міжнародно-правових зобов'язань, не переконливий. Так само не переконливим і є інший аргумент В.В.Гапончука, який вважає, що при

залишивши відповідальність за публічні заклики до вказаних ним злочинів у окремих статтях КК, буде врахована ступінь суспільної небезпеки публічних закликів залежно від їх змісту і проведена диференціація кримінальної відповідальності на першому рівні. Непереконливими, бо ступінь суспільної небезпеки усіх вказаних злочинів (терористичної діяльності, масових заворушень, розв'язування агресивної війни та геноциду) приблизно однакова. Так само істотно не може відрізнитися і ступінь суспільної небезпеки публічних закликів до вчинення відповідних злочинів.

Одне з ключових положень рецензованої дисертації – це віднесення публічних закликів до кримінальних правопорушень, які вчиняються вербальним способом. Це відображено навіть у назві підрозділу 1.2. Понад те, В.В.Гапончук навіть не розглядає можливість закликати інших осіб до вчинення злочину іншим способом. Разом із тим, навряд чи можна заперечувати, що це можна здійснити також конклюдентними діями – показавши власний приклад, першими почавши вчиняти певні дії, створивши ситуацію провокації. У всіх цих ситуаціях має місце не словесний (вербальний вплив), а вплив дією.

Повертаючись до питання про диференціацію кримінальної відповідальності за публічні заклики до вчинення злочину, ще раз відзначаю неприйнятність, на думку рецензента, її проведення шляхом виділення окремих статей про такі заклики до окремих видів злочинів (що В.В.Гапончук відносить до першого рівня диференціації) та неповноту диференціації з урахуванням кваліфікуючих ознак (другий рівень диференціації кримінальної відповідальності). Насамперед, викликає подив, що згадуючи широко коло кваліфікуючих ознак, які, на його думку, підвищують ступінь суспільної небезпеки публічних закликів до вчинення злочину, дисертант не вказує серед них таку, як вчинення таких закликів в умовах військового чи надзвичайного стану чи в період, пов'язаний зі збройною агресією проти України. Варто було б подумати і про криміналізацію публічних закликів до вчинення незлочинних на сьогодні

діянь – наприклад, до протидії введеним центральними чи місцевими органами влади карантинним заходам, відмови від щеплення проти Ковід-19.

Ще одне застереження, яке стосується часткового, але, як видається, важливого питання – про кваліфікацію діянь, які полягають у оцінці певної інформації, що поширюється через соціальні мережі. На думку дисертанта, «лайк» повідомлення відповідного змісту варто оцінювати як публічні заклики до вчинення злочину. Видається, що це явне перебільшення. Рецензент вважає, що такого роду дії – не що більше, як виявлення своєї позиції, вираження власної думки, врешті-решт – виявлення умислу, а аж ніяк не спосіб впливу на поведінку інших людей. Тому позитивна чи негативна оцінка інформації, яка створена іншою особою, не містить принаймні суб'єктивних ознак публічних закликів до вчинення злочину. Можливо, це зауваження обумовлено тим, що рецензент (шануючи свій час і приватність) не є користувачем соціальних мереж і у потрібній мірі не проник у сутність проблем, пов'язаних з обміном інформації у таких мережах.

Нарешті, останнє зауваження стосується позитивного ставлення дисертанта до поширених на практиці підходів, коли слідчі та прокурори, а слід за ними і судді, не беруть на себе відповідальність самостійно оцінити зміст закликів, як таких, що спрямовані до вчинення певного злочину, а перекладають це на вирішення експертизи. Разом із тим, ознаку складу злочину правозастосовувач зобов'язаний встановити і оцінити сам, виходячи зі свого життєвого досвіду, соціальної зрілості і юридичної грамотності, а не розраховувати на якихось спеціальних мудрих людей, які розбираються у тому, що означають ті чи інші усні, письмові чи передані засобами зв'язку висловлювання. Зміст повідомлення яке містить/не містить публічні заклики до вчинення злочину, має оцінюватися принаймні з позицій середнього обивателя, який сприймає інформацію та може/не може піддатися на такі заклики. І знання, потрібні щоб оцінити відповідні заклики, аж ніяк не спеціальні, а такі, якими повинен володіти кожний слідчий, прокурор, суддя.

Залучення ж експертів для вирішення цього питання не лише неправильне по суті, але й веде до затягування та ускладнення процесу і багатьох інших негативних наслідків.

Дисертація В.В.Гапончука, будучи дослідженням оригінальним та написаним дискусійну тему, викликає також ряд інших зауважень. Навряд чи на всіх із них варто зупинятися окремо. Суть рецензування дисертації, як видається, вбачається в оцінці того, наскільки автор досяг поставлених перед собою цілей, наскільки близько він підійшов до вирішення поставленої перед собою проблеми. Наведені ж вище критичні міркування, аж ніяк не претендують на категоричність та незаперечність. Вони жодним чином не впливають на загальну високу оцінку цієї дисертації

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому. Виходячи з викладеного вище, можна стверджувати, що дисертація В.В.Гапончука «Кримінально-правова протидія публічним закликам до вчинення злочинних дій» відповідає вимогам, сформульованим у п.п. 9,11 Порядку присудження наукових ступенів. Вона містить нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для науки кримінального права України.

До таких результатів, зокрема, відноситься розвиток вчення про публічні заклики до вчинення злочину як наскрізного кримінально-правового поняття, характеристика ознак складу відповідних злочинів, аналіз їх караності, формулювання пропозицій щодо вдосконалення кримінального закону у частині регламентації відповідальності за публічні заклики та висунення рекомендацій практично-прикладного характеру.

Вона є значним досягненням для розвитку вітчизняної юридичної науки. Її зміст відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності,

вона належно апробована. Ця дисертація є самостійною завершеною роботою, оформлена відповідно до існуючих вимог.

Тому вважаю, що автор дисертації – Віктор Васильович Гапончук є кваліфікованим вченим і перспективним дослідником та рекомендую при успішному захисті присудити йому науковий ступінь кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.08- кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право.

*Офіційний опонент –
д.ю.н., проф., член-кор. НАПрН України,
професор кафедри кримінального права і кримінології
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Навроцький В.О.

